Український історичний журнал
Науковий журнал
Заснований у 1957 р.
Виходить 6 разів на рік ISSN 0130-5247 Київ НАУКОВА ДУМКА

Олександр Реєнт

У РОБІТНИХ І СТОРИЧНОЇ НАУКИ

К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга Пам 'яті України ". Видавничий центр "Просвіта ", 1999. — 325 с., іл.

У рецензованій праці об'єднано різні за жанром, проблематикою й обсягом публікації. Переважна частина видання (с. 7—272) містить працю "Українські визвольні змагання (поч. XX ст. — 1921 рік). Події на східних теренах національної території". Інший розділ книги "Історія — жива наука" - представляє історіософічну розвідку "Українська історична наука на порозі XXI століття: проблеми пошуку" (с. 273—312). Тематика обох праць актуальна, тобто потрібна сьогодні.

Звернення до проблематики визвольних змагань початку століття, що відходить, зажила в останнє десятиліття надзвичайної популярності у вітчизняній історіографії. Є підстави вважати, що таке становище збережеться протягом наступного часу. Відзначаємо таке з огляду на дві основні, так чи інакше пов'язані між собою обставини. По-перше, попри очевидний прогрес у висвітленні історичного процесу в Україні на початку XX ст., його рівнодіюча, на нашу думку, все ще не знайшла ґрунтовного наукового з'ясування. Цілком виправдано відмовившись від недооцінки, нерозуміння, а то й нехтування національним чинником революції 1917—1920 рр., багато авторів, ніде правди діти, воліє здебільшого оминати чи бодай відсунути на дальній план об'єктивний аналіз соціально-економічних чинників, яким також належала важлива роль у творенні української історії. Методику однобічного, вкрай заполітизованого підходу до явищ минулого, особливо в історичному сенсі недавнього, далеко не подолано. І сьогодні часто-густо йдеться не про те, щоб, виправивши недоречності старих підходів, неупереджено відтворити реалії минулого, багатобарвну й складну історичну дійсність, життя, погляди й поривання попередніх поколінь. Натомість часом обмежуються кардинальною (на 180°) зміною у висвітленні (чи замовчуванні) складових визвольних змагань. По-друге, реалії початку XX ст. нерідко підмінюються критеріями, властивими його кінцю — рубежу двох тисячоліть. Така суміш вульгарної неісторичності й заполітизованості і становить суть безмежно далекого від науки мітингового способу трактування історичних подій та явищ.

Автор рецензованої книги здійснив спробу дати збалансований, об'єктивний огляд обох основних чинників, що визначали ходу визвольних змагань 1917—1920 рр. Професійний підхід О. П. Реєнта виявився у його прагненні, з одного боку, зробити власний внесок у висвітлення до недавнього замовчуваних історіографією національних проблем, а з другого, — ознайомити читача з власними професійними надбаннями знавця соціально-економічних аспектів української революції. Адресована тим, хто цікавиться подіями початку століття, вона писалася, здається, передусім для студентської молоді. Досвідчений педагог, добре володіючи дохідливою мовою викладання, доступно висвітлює багато складних та суперечливих проблем теми, здебільшого уникаючи модних і десятиліття тому, і нині дошкульних епітетів й емоційних оцінок. Слід сподіватися, що зазначене вище викличе бажання студентської аудиторії поглибити знання та самостійно розібратися в складних і спірних питаннях минулого за допомогою аутентичних документів і свідчень.

Науково обгрунтовані концептуальні позиції автора реалізуються спочатку в розкритті політичних програм і змісту визвольних змагань напередодні 1917 р. Справедливо визначаючи кінець XIX — початок XX ст. переломним у становленні української ідеї, О. П. Реєнт зв'язує її оформлення з початками партійно-політичного життя у бездержавній Україні. Належна увага до передумов могутнього спалаху українських визвольних змагань у 1917 і наступних роках позитивно позначилися на оригінальному рельєфному відтворенні обставин, пов'язаних з виникненням Центральної Ради, співвідношенням партійно-політичних сил, що стали біля її керма, перших кроків тодішнього українського парламенту, його державотворчої діяльності. У книзі в основному об'єктивно відтворено загальне й відмінне, спільні позиції і тактичні розходження, які супроводжували діяльність керівників Центральної Ради протягом усього періоду її існування. Окремо слід відзначити й особистий внесок автора у висвітлення національно-культурного будівництва та церковно-релігійного життя в Україні, чіткість, визначеність і обгрунтованість висновків щодо основних тенденцій початків становлення української політичної нації періоду березня 1917 - квітня 1918 рр. Водночас мусимо зазначити, що подекуди О. П. Реєнту не вдалося утриматися від дещо забарвлених нинішніми пристрастями інвектив на адресу М. Грушевського та В. К. Винниченка — провідних постатей тогочасних українських визвольних змагань (с. 54, 62, 74 та ін.).

Другий розділ основної праці автора, присвячений гетьманській державі П. Скоропадського, також містить низку обгрунтованих підходів, вдалих розробок і цікавих знахідок. О. П. Реєнт досить переконливо змальовує "невідрадну соціально-економічну ситуацію в державі" (с. 131), справедливо вбачаючи саме в ній одну з найсуттєвіших причин падіння гетьманату та його глави.

Трохи інакше виглядає, на нашу думку, справа із зображенням національних аспектів діяльності П. Скоропадського. Гострі дискусії щодо цього ведуть свій початок ще від часів перебування гетьмана при владі. В національній історіографії вони не вщухали і не вщухають протягом усього наступного періоду. Все ще недостатня впорядкованість нинішнього становища України, певно, є однією з основних причин сьогоднішнього спалаху симпатій до П. Скоропадського та спроб видати його чи не за взірцевого українського державотворця. Таким він і сам змалював себе у книзі "Воспоминания. Конец 1917 года по декабрь 1918 года". Однак і ця найпримітніша мемуарна публікація з часів, про які йдеться, для науковця є передусім історичним джерелом, що, як і кожне інше, потребує критичного розгляду.

Не входячи в деталі, відзначимо, на наш погляд, головне: навряд чи варто ставити знак рівняння між помітними зрушеннями в адміністративно-управлінській сфері гетьманської держави порівняно передусім з періодом Центральної Ради, з одного боку, і національним українським державотворенням, — з іншого. Йому сприяли, мабуть, найбільше заходи в освітньо-науковій сфері — насамперед створення Національної академії наук. Що ж до порушеної вище проблеми, то, висвітлюючи її, О. П. Реєнт наводить показові факти, які засвідчують: гетьман спирався в своєму державотворенні на старе російське законодавство (с. 116, 121), не виключаючи репресивного (с. 130). В цьому випадку, здається, було б корисним звернути більше уваги на склад адміністративно-управлінських кадрів гетьманського режиму, їх в основному постачала російська бюрократія, що масово перебралася в Україну — "стара мацапура", як іменував недавніх царських чиновників В. К. Винниченко. Висвітлення проблеми адміністративної й значною мірою військової опори гетьманського правління зробило б розповідь про "державу П. Скоропадського" в книзі О. Реєнта ще змістовнішою.

На позитивну оцінку заслуговують і наступні розділи праці, де аналізується бурхливий, справді карколомний хід подій в Україні від падіння режиму П. Скоропадського й до утвердження радянської влади в Україні після поразки "походу Пілсудського на Київ" і розгрому Врангеля. О. Реєнту вдалося методично чітко, а головне, зрозуміло для читача побудувати системну розповідь про явища буремної української дійсності 1919—1920 рр. На схвалення заслуговує те, що автор не уникає складних і гострих наукових проблем, які постають перед кожним дослідником цього періоду, прагнучи розібратися в них, так би мовити, зсередини. Це стосується вже перших сторінок відповідної частини книги, присвячених початкам діяльності Директорії, виробленню внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу відновленої після падіння гетьманату У НР.

Складне, іноді неймовірне з першого погляду переплетіння історичних процесів в Україні і навколо неї (практично невщухаюча збройна іноземна інтервенція, невпинне наростання найгостріших форм класової боротьби, що розколола українське суспільство, невдалі спроби порозуміння й примирення між прихильниками антагоністичних форм української державності, постійний тиск з боку білогвардійських армій "єдиної й неділимої Росії", далеко непростий характер взаємин з радянською Росією, загальне несприйняття всесильним Заходом ані самої можливості появи України на політичній карті світу, ані масових різнорідних рухів в Україні, ані лідерів УНР і т. д.) робить їх і сьогодні предметом невщухаючих дискусій.

Звичайно, важко знайти науковця, який в усьому погоджувався б з положеннями, висунутими його колегою. Не всі з тих, що містяться в книзі О. П. Реєнта, задовольняють і автора цього огляду. Та будь-який рецензент не має виступати сьогодні в ролі прокурора чи навіть судді. Свої погляди краще й доцільніше викладати, коли трапляється можливість, на сторінках власних наукових праць.

Головне завдання рецензента — привернути увагу читача до книги, що розглядається. Праця О. П. Реєнта приваблює насамперед вдалою спробою дати узагальнюючий нарис чи не найскладнішого періоду вітчизняної історії, нарис, в якому використано як нові підходи у висвітленні подій минулого, так і незаперечні попередні наукові надбання. Все це й дозволяє оцінити розглядувану книгу як крок вперед у висвітленні історії українських визвольних змагань перших десятиліть XX ст.

Незаперечні позитивні якості рецензованої праці не дають, однак, підстав заплющувати очі на помітні технічні упущення: численні коректорські помилки, а також окремі фактичні неточності, що містяться тут.

Що ж до цікавого есе "Історія — жива наука", то воно, на нашу думку, заслуговує на окремий фаховий розгляд, який, слід сподіватися, буде зроблено історіософами і стане приводом для професіональної дискусії з все ще мало розроблюваних у нас теоретичних проблем історичної науки.

Р. Г. СИМОНЕНКО (Київ)